

Kraków, 12. 02. 2018

Dr hab. Jadwiga Berbeka, prof. UEK
Katedra Turystyki
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgra Pawła Zembury
Model zachowań konsumenckich kibiców sportów walki w Polsce

Podstawa prawna

Rada Wydziału Wychowania Fizycznego AWF w Warszawie podjęła w dniu 7 listopada 2017 roku uchwałę o powierzeniu mi ponownie funkcji recenzenta poprawionej rozprawy Pana mgra Pawła Zembury. W sierpniu 2017 roku przygotowałam recenzję Jego rozprawy doktorskiej, gdzie w konkluzji sformułowałam prośbę o wskazanie udziału Doktoranta w przygotowaniu artykułów, które są podstawą starania się o stopień naukowy doktora oraz zaproponowałam modyfikację otrzymanej w lipcu 2017 roku dysertacji. Niniejsza recenzja jest oceną wersji przekazanej mi w styczniu 2018 roku.

W jednolitym tekście Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, stanowiącym załącznik do Obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 2017 r., pkt. 13. 2 brzmi: ***Rozprawa doktorska może mieć formę maszynopisu książki, książki wydanej lub spójnego tematycznie zbioru rozdziałów w książkach wydanych, spójnego tematycznie zbioru artykułów opublikowanych lub przyjętych do druku w czasopiśmie naukowych, określonych przez ministra właściwego do spraw nauki na podstawie przepisów dotyczących finansowania nauki, jeżeli odpowiada warunkom określonym w ust. 1.*** Uznaję, że Doktorant wybrał to ostatnie rozwiązanie. Dodatkowo, uwzględniłam spełnienie warunku zawartego w punkcie

13. 4: *Rozprawę doktorską może także stanowić samodzielna i wyodrębniona część pracy zbiorowej, jeżeli wykazuje ona indywidualny wkład kandydata przy opracowywaniu koncepcji, wykonywaniu części eksperymentalnej, opracowaniu i interpretacji wyników tej pracy, odpowiadający warunkom określonym w ust. 1.* Dostarczone wraz z dysertacją oświadczenia Doktoranta i Współautorki pozwalają ocenić, że ten warunek jest w przypadku Pana mgra Zembury spełniony.

Oryginalność i nowatorstwo problematyki

Podtrzymuję swoją opinię, że Pan mgr Paweł Zembura podjął w swej dysertacji ciekawy i aktualny temat. Rynek produktów sportowych rozwija się na świecie dynamicznie, reakcją na rosnące zainteresowanie zarówno sportami uczestnika, jak i widza, jest coraz bogatsza oferta usług i dóbr materialnych, pozwalających zaspokajać z jednej strony coraz bardziej powszechne, a z drugiej coraz bardziej wysublimowane potrzeby uczestników.

W Polsce problematyka zachowań widzów w sportach walki jest zupełnie nie rozpoznana empirycznie. Niniejsza praca wypełnia więc lukę poznawczą, dlatego wybór tematu uznaję za bardzo trafny.

Sformułowane przez Doktoranta wnioski mają duże znaczenie praktyczne dla organizatorów wydarzeń oraz stowarzyszeń działających w sportach walki. To jest znaczący wkład rozprawy o charakterze aplikacyjnym.

Ocena celu pracy, hipotez badawczych

Głównym celem dysertacji jest – jak pisze Autor w Streszczeniu, we Wstępie oraz w VI rozdziale .....*poznanie zachowań konsumenckich kibiców sportów walki w Polsce.* Ponadto Doktorant sformułował pięć celów szczegółowych (s. 71):

1. Poznanie motywów kibiców do oglądania zawodów mieszanych sztuk walki w Polsce.
2. Poznanie relacji motywów kibiców do oglądania zawodów mieszanych sztuk walki z ich konsumpcją mediów dotyczących mieszanych sztuk walki w Polsce.

3. Poznanie relacji między motywami kibica do oglądania sportów walki z ich przywiązaniem względem podmiotów sportu.
4. Poznanie relacji między przywiązaniem kibica sportów walki do różnych podmiotów sportu.
5. Poznanie relacji pomiędzy motywami kibica do oglądania sportów walki a jego konsumpcją sportu, mediowanej przez jego przywiązanie do podmiotów sportu.

Autor sformułował także osiem hipotez badawczych, które weryfikował na podstawie wyników przeprowadzonych badań. Logicznie powiązał je z przyjętymi celami badań. Należy ocenić, że Doktorantowi udało się założone cele osiągnąć, a hipotezy w poszczególnych artykułach zweryfikować.

Ocena metodyki (adekwatność metod, technik i narzędzi badawczych, analiza wyników badań i ich interpretacja)

W pozyskaniu materiału empirycznego wykorzystano sondaż diagnostyczny, a w szczególności technikę badań ankietowych. Przyjęto metodykę użytą przez zespół: Andrew, Kim, O'Neil, Greenwell i James z 2009 roku, częściowo w oparciu o prace Funk'a (2008), opracowaną do badania mieszanych sportów walki, poddaną jeszcze modyfikacji przez samych autorów, by w pełni odpowiadała specyfice MMA. Zastosowano również ich narzędzie badawcze: kwestionariusz ankiety, dostosowując go jednakże do badanej dyscypliny sportu oraz poszerzając jego zakres o kwestie pozwalające zrealizować założone cele badawcze. Nietypowym rozwiązaniem jest rozpoczynanie kwestionariusza od pytań metryczkowych.

Dane zbierano na różnych zawodach: różnych sportów walki (MMA, boks, wushu), na zawodach o różnym charakterze (amatorskie i profesjonalne). Dobór próby był przypadkowy, założeniem było zbadanie wszystkich uczestników danych zawodów, ale rozumiejąc uwarunkowania (można badać jedynie przed zawodami, jest głośno, zapewne nie ma dużo światła) wiadomo, że to jest bardzo trudne. W sumie liczebność poszczególnych zbiorowości stanowiących podstawę wnioskowania i weryfikacji hipotez nie była wysoka: (np. w Tekście I 78 kibiców wushu i 78 kibiców MMA, w pozostałych Tekstach były to zbiorowości liczące

ponad 170 kibiców), co ogranicza reprezentatywność wyników. Nie znając liczebności zbiorowości generalnej i mając świadomość jej zmienności w czasie (roku, sezonie) trudno określić wymaganą liczebność próby. Niemniej, należy dostrzec starania Doktoranta o uzyskanie wiarygodności wyników.

Zastosowane metody analizy są bardzo dobrze dobrane do postawionych celów badawczych i sformułowanych hipotez w poszczególnych artykułach, pozwalają je osiągnąć. Wykorzystywane są: analiza wariancji średnich ANOVA, modele ścieżkowe (SEM), eksploracyjna oraz confirmacyjna analiza czynnikowa (odpowiednio: EFA i CFA), weryfikowane z wykorzystaniem dobrze dobranych testów. Wykorzystywane metody świadczą o zaawansowanym warsztacie Doktoranta, jego biegłości w wyborze i korzystaniu z narzędzi badawczych.

Analiza wyników jest pogłębiona. Autor stara się interpretować rezultaty w szerszym kontekście, społecznym i psychologicznym, nie ograniczając się tylko do kwestii sportowych, o których ma rozległą wiedzę, co jest dużym atutem pracy. Doktorant umiejętnie wplata problematykę kultury fizycznej w powyższe treści. Odnosi też wyniki do rezultatów badań w innych krajach, co ma szczególnie sens w tych przypadkach, kiedy badania realizowano przy pomocy tych samych narzędzi (kwestionariusza), a co było założeniem badawczym.

Natomiast nieuprawnione wydaje się Jego uogólnianie: Autor pisze: *rezultaty badania umożliwiają stwierdzenie, że motywacje kibiców MMA w Polsce nie różnią się znacznie od tego, co deklarują kibice w innych krajach...*(s. 98). Moje zastrzeżenie odnosi się do generalizacji Jego wyników, uzyskanych na próbie 76 kibiców amatorskich zawodów MMA w jednym (I) badaniu i 273 kibiców na gali MMA, a więc walk profesjonalistów, na podstawie których przeprowadzono porównanie, poprawna byłaby ocena tylko badanej grupy respondentów. Argumenty przedstawione przez Doktoranta (s. 100) dla mnie nie są przekonujące, świadczą jednakże o poważnym podejściu do badań.

Struktura i zawartość pracy

Dysertacja składa się ze Wstępu, siedmiu rozdziałów (siódmym jest Zakończenie, zazwyczaj będące elementem nienumerowanym), Bibliografii i stosownych Spisów oraz

Załącznika zawierającego kwestionariusz ankiety. Dysertacja sensu stricto liczy 143 strony. Na końcu załączono też 4 publikacje w oryginale, przedstawiające wyniki badań empirycznych, do których Doktorant się odwołuje. Na początku dysertacji zamieszczono streszczenie pracy, w języku polskim i angielskim, ten ostatni element spełnia zadość warunkom ustawy (art. 13, pkt 6. *Rozprawa doktorska powinna być opatrzona streszczeniem w języku angielskim*).

Rozdział I zatytułowany jest *Charakterystyka kontekstu badań*, liczy tylko 5 stron, przedstawia ponownie strukturę pracy, a w punkcie 1.2 ukazuje mieszane sztuki walki i wzrost ich popularności w Polsce.

Rozdział II zatytułowano *Zachowania konsumenckie kibiców sportu i zjawisko konsumpcji sportu*. W punkcie 2.1 *Wydarzenie sportowe jako produkt* Doktorant prezentuje strukturę produktu opierając się tylko na ujęciu Mullin'a, Hardy'ego i Sutton'a. Ich koncepcja odnosi się wyłącznie do wydarzenia sportowego. Autor to uogólnia (*produkt sportowy można podzielić na rdzeń oraz jego rozszerzenia..... s. 18*), co nie jest poprawne. Nie przedstawia też innych koncepcji struktury produktu sportowego (np. D. Watt'a; M. Shank'a czy R. Irwina, W. Sutton'a i L. McCarthy'ego). W dalszej części już precyzyjnie odwołuje się do wydarzenia sportowego jako produktu.

Autor uszczegóławia, że rozważania dotyczą zachowań konsumentów na rynku wydarzeń sportowych i odwołuje się do koncepcji Bodeta z 2011 roku.

Doktorant nie ustrzegł się drobnych potknięć, w pktcie 2.2 *Rozumienie zachowań konsumenckich w sporcie*, napisał: ...."zachowania jednostek i grup na rynku produktów i usług"....., usługa jest produktem, więc precyzyjnie należałoby sformułować dóbr materialnych i usług lub tylko produktów.

Mgr Zembura odwołuje się do podziału uczestników wydarzeń sportowych na widzów i fanów, zaproponowane przez Traila, Robinson, Dick i Gillentine (2003), wykorzystuje je potem w swych badaniach.

W punkcie 2.4. *Proces motywacyjny konsumenta sportu* Pan mgr Zembura odwołuje się do modelu Funka (2008) przedstawiającego zachowania konsumenta na rynku produktów sportowych, przedstawia jego interpretację, ocenę i egzemplifikuje przykładami. Dowodzi

adekwatności modelu dla rynku produktów sportowych, co uzasadnia jego wykorzystanie w badaniach własnych.

Dalszy wywód w tym rozdziale jest nieco chaotyczny. W punkcie 2.5 Autor wykazuje znaczenie sportu w makro i mikroskali, na podstawie danych wtórnych (badania Liberry, Tomaszewicza, Świeczewskiej i Trębskiej z 2015 roku), ale już w punkcie 2.5.1 wraca do czynników kształtujących konsumpcję produktów sportowych jaką są intencje, a w punkcie 2.5.2 dokonuje oceny znaczenia mediów w konsumpcji na analizowanym rynku, podkreślając ich kluczową rolę w uzyskiwaniu zaangażowania konsumenta.

Wartościowy jest punkt 2.6 poświęcony motywom kibiców wydarzeń sportowych, gdzie doktorant prócz identyfikacji tego czynnika przedstawia ewolucję skal pomiarowych wykorzystywanych w badaniach. W dodatku wskazuje na konieczność uwzględnienia specyfiki poszczególnych dyscyplin sportowych (2.6.3 *Motywy kibiców a kontekst wydarzenia sportowego*). Kwerenda ponownie oparta jest o anglojęzyczną literaturę, niemniej Doktorant ocenia (zresztą krytycznie) dorobek polskich badaczy w zakresie badań motywacji uczestników wydarzeń sportowych.

Punkt 2.7 zatytułowany został *Przywiązanie kibiców do podmiotów sportu i jego podstawy teoretyczne* i faktycznie Doktorant dokonuje w nim analizy literatury w zakresie podejść do problemu relacji nawiązywanych między kibicami a sportowcami/zespołami. Doceniam dużą staranność przywiązywaną do wyjaśnienia kwestii terminologicznych (*utożsamianie z, identyfikacja z, przywiązanie do*). W podpunktach 2.7.3 i 2.7.4 omówiono kolejno teorię tożsamości Strykera i teorię tożsamości społecznej i samokategoryzacji, jako koncepcje kluczowe dla prowadzonych analiz empirycznych.

Należy podkreślić, że to jest wartościowa część dysertacji, oparta w całości na literaturze anglojęzycznej, wzbogacająca literaturę przedmiotu przedstawieniem teorii nie uwzględnianych wcześniej w polskich publikacjach. Zgadzam się z Doktorantem, że polska literatura na temat zachowań konsumentów produktów sportu jest relatywnie uboga, więc kwerenda, którą przeprowadził Autor wnosi nowe treści.

W **Rozdziale III** omówiono *Relacje między zmiennymi charakteryzującymi zachowania konsumenckie kibiców sportu*. Ich prezentacja na podstawie omówionych w

literaturze modeli koncepcyjnych oraz wyników badań empirycznych stanowi uzasadnienie przyjętych założeń badawczych.

Doktorant dowodzi bardzo dobrej znajomości przedmiotowej literatury oraz wyników badań. Kwerenda literatury, zagranicznej i polskiej, pozwala zidentyfikować istniejące luki badawcze i wskazać, jak badania własne stanowią ich wypełnienie. Wyjaśnienia Doktoranta są przekonujące.

W Rozdziale IV przedstawiono metodyczne założenia badań. Doktorant nadał mu tytuł *Metodologia badań*. Osobiście stoję na stanowisku, że metodologia to nauka o metodach, a opis metod i narzędzi wykorzystywanych dla rozwiązania danego problemu badawczego to metodyka, jednakże mam świadomość, że środowisko naukowe jest w tym zakresie podzielone.

W rozdziale określono cel główny i cele szczegółowe. Powiązano je z ośmioma hipotezami badawczymi. Można mieć zastrzeżenia do sformułowań wszystkich hipotez w czasie przyszłym (będzie oddziaływało, będzie mediatorem), a nie teraźniejszym.

Ten opis jest istotny, przekonuje, że zgodnie z wymogami Ustawy zbiór czterech wybranych artykułów jest spójny tematycznie.

Rozdział V to *Wyniki badań własnych-podsumowanie treści Tekstów*. Składa się ze Wstępu (5.1) i 4 tekstów artykułów, prezentujących rezultaty przeprowadzonych badań, opublikowanych w 2015 roku. Trzy z nich ukazały się w polskich czasopismach, ale publikowanych w języku angielskim i o międzynarodowym składzie Rad Programowych i Komitetów Redakcyjnych (Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology – lista B MNiSW, Journal of Human Kinetics, Impact Factor: 0.770 (2015)- lista A MNiSW, Journal of Combat Sports and Martial Arts - lista B MNiSW), a jeden w publikacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. Są to dwa samodzielne artykuły Doktoranta, a dwa we współautorstwie z Panią Promotor. W rozdziale zamieszczono polskie tłumaczenia trzech artykułów opublikowanych w j. angielskim.

Doktorant przekazał oświadczenia, z których wynika, że w przypadku obu artykułów przygotowanych we współautorstwie z Panią Promotor jest On w 100% autorem koncepcji i

przeprowadzonych badań, natomiast Jego udział w opracowaniu założeń i metod (chodzi zapewne o dobór metod) wynosi 80%.

Rozdział VI zawiera *Wnioski z badań własnych i dyskusję*. Poszczególne punkty dokumentują osiągnięcie kolejnych celów szczegółowych. To wartościowa część pracy. Autor formułuje ciekawe wnioski, bazując na swojej wiedzy o poszczególnych dyscyplinach i porównując wyniki do rezultatów z innych krajów. Wysoko oceniam praktyczną wartość przeprowadzonej analizy.

Rozdział VII to Zakończenie, w którym syntetycznie podsumowano uzyskane wyniki oraz sformułowano kierunki przyszłych badań.

Formalna strona dysertacji

W dysertacji występują nieliczne niedociągnięcia formalne, jak: błędy stylistyczne (s. 38, 46, 64, 66, 69), literowe (s. 54, 71, 75) i ortograficzne s. 60 .

Autor używa sformułowania .....motywy do oglądania/uczestnictwa...itd, które występują w całej pracy, w tym w jej kluczowych elementach, jak cele. Wydaje mi się, że poprawnie byłoby motywy oglądania/uprawienia.

Miejscami pojawia się niespójność przypisów. Są one realizowane w stylu harwardzkim, niemniej w niektórych w nawiasach występują też inicjały, które są zbędne (np. s. 38).

Konkluzja

Podjęty temat jest ważny poznawczo i aplikacyjnie, wypełnia istniejącą lukę w polskiej literaturze. Autor przeprowadził wartościową kwerendę anglojęzycznej literatury, wykazał się dużą wiedzą nie tylko teoretyczną, ale i praktyczną w zakresie sportów walki i ich widzów. Podjęte badania mają interdyscyplinarny charakter, dotyczą nie tylko problematyki z obszaru kultury fizycznej, ale także zachowań konsumentów z uwzględnieniem koncepcji psychologicznych.

Autor zidentyfikował motywy udziału kibiców w zawodach sztuk walki oraz czynniki które je kształtują.

Wymagana przez Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym rozprawa ma charakter spójnego tematycznie zbioru artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych, określonych przez ministra właściwego do spraw nauki na podstawie przepisów dotyczących finansowania nauki.

Wyniki przeprowadzanych badań, zawarte w ujętych w rozprawie czterech artykułach stanowią oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Wyjaśnienia i uzasadnienia zaprezentowane w dysertacji dowodzą spójności treści tekstów.

W związku z powyższym stwierdzam, że **zgodnie z jednolitym tekstem Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki stanowiącym załącznik do Obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 2017 r., rozprawa mgra Pawła Zembury spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i może być przedmiotem obrony i dalszych procedur związanych z nadaniem Mu stopnia doktora nauk o kulturze fizycznej.**

Jadwiga Berbecka
